

Katarzyna Meller

O pieśniowej twórczości Jakuba Lubelczyka

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 75/4, 151-175

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KATARZYNA MELLER

O PIEŚNIOWEJ TWÓRCZOŚCI JAKUBA LUBELCZYKA

Uwagi o kanonie

Losy literackiej spuścizny Jakuba Lubelczyka — XVI-wiecznego twórcy reformacyjnej literatury religijnej, ucznia w „szkole” Mikołaja Reja — tak dawniej, jak i dziś podlegają dziwnym splotom szczęśliwych i niefortunnych okoliczności. Jeśli historia literatury nie okryła zupełnie tej postaci milczeniem, to najpewniej pamięć o niej podsycza jedno z wcześniejszych dzieł Lubelczyka, pierwsze w naszej literaturze tłumaczenie *Psałterza* „na piosneczki” dokonane¹. Chwalebnyemu pierwszeństwu² w dziele poetyckiej parafrazy całego *Psałterza*, zbioru 150 różnej wielkości utworów lirycznych, towarzyszy jednak okoliczność

¹ *Psałterz Dawida onego świętego a wiecznej pamięci godnego krola i proroka, teraz nowo na piosneczki po polsku przełożony, a według żydowskiego rozdziału na pięćdziesiąt ksiąg rozdzielony. A dla lepszego rozumienia są przydane argumenta i annotacje, to jest krocichne wypisanie, iżby wiedzieli ci, co go używać będą, co który Psalm w sobie zamyka [...]*. Kraków, Maciej Wirzbięta, 1558. — O roli tego przekładu w recepcji twórczości Lubelczyka świadczy przegląd dawniejszej i skąpej „ponowokorbutowej” literatury dotyczącej owego autora. Dla większości badaczy jest Lubelczyk przede wszystkim twórcą *Psałterza*, w drugiej kolejności współtłumaczem *Biblii brzeskiej*, a dopiero w trzeciej — autorem pieśni religijnych. W opracowaniach muzykologicznych panuje pogląd o Lubelczykowym autorstwie not muzycznych do *Psałterza*. Zob. Z. M. Szwejkowski, *Rozkwit wielogłosowości w XVI wieku*. W zbiorze: *Z dziejów polskiej kultury muzycznej* T. 1. Kraków 1958, s. 123. — M. Perz, *Mikołaj Gomółka. Monografia*. Warszawa 1981, s. 205, 249—250 (z powołaniem się na pracę magisterską A. Boruckiej-Szotkowskiej).

² A i to podważa hipoteza T. Witczaka w pracy *U początków wielkiej twórczości: „Psałterz Dawidów”* (w: *Studia nad twórczością Mikołaja Reja*. Warszawa 1975, s. 79—80). Uchwytne przesłanki, m. in. to, że „Lubelczyk ani słówkiem nie napomknął, jakoby dał pierwsze całkowite przewierszowanie psalmów na język ojczysty, mimo że fakt taki podniósłby wysoko samo dzieło w oczach odbiorców [...]”, prowadzą do domniemania: „jeśli tedy nie podkreślił swego pierwszeństwa, to zapewne dlatego, iż wiedział, że go ubieżono, a nie wymienionym prekursorem byłby Mikołaj Rej”.

znamiennie niesprzyjająca — doskonały efekt paralelnego trudu Jana Kochanowskiego. *Psalterz* Lubelczyka pozostał, bo pozostać musiał naturalnie, w cieniu dzieła wielkiego poety. Przekonanie o niższości i „młodszości” artystycznej Lubelczyka współcześnie daje o sobie znać bądź to w szczupłej wciąż literaturze przedmiotu, bądź też, paradoksalnie, poprzez brak zainteresowania twórczością tego staropolskiego pisarza. Cień Kochanowskiego padający na Lubelczykowy *Psalterz* pełni również swoiście ożywczą rolę. Badacze piszący o Kochanowskim jako tłumaczu psalmów nie omieszkują choćby wspomnieć o jego skromnym poprzedniku. Znane są próby wykazywania wpływu Lubelczyka na czarnoleską wersję *Księgi Psalmów*³. Wydaje się, że we współczesnej refleksji nad literacką działalnością Jakuba z Lublina najdotkliwiej zaniedbaną dziedziną pozostają jego reformacyjne pieśni religijno-parenetyczne. Stąd płynie usprawiedliwienie dla garści przypomnień i supozycji.

Opisując kanon tekstów pieśniowej twórczości Lubelczyka uwzględnić trzeba fakt dziś nieco zapomniany: w tomie z 1558 r. po wszystkich psalmach następują *Piosneczki z Starego i Nowego Zakonu, które właśnie ku Psalterzowi mogą być przyrównane a przydane, według zwyczaju dawnego też tu przyłożone ku ści a ku chwale imieniu Pańskiemu*⁴. Wierszowane przekłady ponad 20 lirycznych fragmentów z obu ksiąg *Pisma świętego* wraz z kilkoma *Piosnkami nadobnymi* wydatnie powiększają zasób pieśniowej twórczości Lubelczyka, a nadto pozwalają precyzyjniej określić jej charakterystyczne rysy. Na ów utajony kancjonał składają się następujące utwory:

1. *Piosnka pierwsza, Mojżesza, męża Bożego, i Maryjej, siostry Aaronowej, gdy suchemi nogami przeszli przez pośrzodek morza, a faraon chcąc je gonić tamże jest zatopion. Exodi XV, 1—18* (inc. „Będę śpiewał Panu memu czasu wszelakiego, / Iż tak zacnie sprawić raczył możność Bostwa swego”; k. gg_v — gg₃).

2. *Piosnka wtora, onego kapłana Jetro, krewnego a powinowatego Mojżeszowego, który sie z tego wielce radował, iż Pan Bog lud swój wybrał z niewolej*

³ Badał go S. Dobrzycki („*Psalterz*” Kochanowskiego. *Jego powstanie, źródła i wzory*. „Rozprawy Wydziału Filologicznego AU” t. 48 (1911). Ostatnio: J. Abramowska, *Psalmy Szarzyńskiego wobec psalmistyki renesansowej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” nr 12, Filologia, z. 2 (1958). — E. Ostrowska, *Walka o piękne słowo psalterzowe*. „*Psalterz*” Kochanowskiego i „*Psalterz*” brzeski. „*Język Polski*” 1953, z. 4.

⁴ Ten utajony kancjonał opisał dawno E. Oloff (*Polnische Liedergeschichte*. Danzig 1744, s. 250—251), wskazywały go opisowo bibliografie, m. in. Juszyńskiego, Estreichera, przygodnie zaś wspominali M. Wiszniewski (*Historia literatury polskiej*. T. 6. Kraków 1844, s. 511) i A. Brückner (*Mikołaj Rej. Studium krytyczne*. Kraków 1905, s. 396—397). Trudno dociec, czy napotykanie często w literaturze przedmiotu wzmianki o Lubelczyku, autorze „zbioru pieśni nabożnych”, „pierwszego kancjonału ewangelickiego”, dotyczą tego właśnie zbioru, czy może długo uznawanego za kancjonał dialogu prozą *Wiryardz krześcijański* (zob. komunikat podpisanej w „*Ruchu Literackim*” 1980, z. 2, s. 135).

egipskiej. *Exodi XVIII*, 10—11 (inc. „Błogosławiony Pan Bog w swojej wszechmocności, / Iż raczył wyrwać lud swój z egipskiej srogości”; k. gg₃ — gg_{5v}).

3. *Piosnka trzecia, Mojżesza, męża Bożego, którą ku nauce ludowi izraelskiemu zostawił umierając, aby ją śpiewali na wieczną pamiątkę sobie. Deuteronomii XXXII*, 1—43 (inc. „Z pilnością, nieba i ziemio, tego posłuchajcie, / Na słowa me z wielką chucią uszy podnaszajcie”; k. gg_{3v} — gg₆).

4. *Piosnka czwarta, Debory, onej świętej żony, i Barak, syna Abinoen, gdy porazili Sisarę, hetmana Jabin króla kananejskiego. Iudicum V*, 2—31 (inc. „Wy, którzy dobrowolnie z ludu izraelskiego / Przynosicie dusze swe ku chwale Boga swego”; k. gg₆ — hh₂).

5. *Piosnka piąta, onej świętej paniej Anny, matki Samuela proroka zacnego, w której dziękuje, iż z nieplodnej Pan Bog wdzięczne jej potomstwo dać raczył. I Krolewska II*, 1—10 (inc. „Rozweseliło się w Panu serce moje, / Z łaski Pana tego nędzne usta swoje”; k. hh₂ — hh_{2v}).

6. *Piosnka szosta, Ezdrasza, onego proroka świętego, w której jest pocieszliwa modlitwa, aby Pan Bog uśmierzył gniew swój, który dopuszczać raczy na lud swój za grzechy jego. II Esdrae I*, 5—11 (inc. „Proszę, Panie Boże, któryś mocny w niebie, / Abyś na nas weźrzał w dzisiejszej potrzebie”; k. hh_{2v} — hh_{3v}).

7. *Piosnka siódma, Judit, onej paniej świętej z Betulijej, która uciela głowę Olofernesowi, w której jest dziękowanie za zwycięstwo. Judith XVI*, 1—17 (inc. „Zacznicie na hucznych bębniach już wesele godne, / Niech wdzięczne głosy cymbałów już zabrzmia swobodnie”; k. hh_{3v} — hh₄).

8. *Piosnka osma, onego męża świętego Mardocheusza, który nie chciał przywłaszczać chwały tej, któraby miała uczynić zelżywość Panu Bogu. Esther XIII*, 9—18 (inc. „Panie Boże, królu moj, Panie wszechmogący, / Wszystko w świętej możności Twojej tu wszystko mający”; k. hh_{4v} — hh₅).

9. *Piosnka dziewiąta, onej świętej królowej Ester, w której jest dziękowanie, iż Pan Bog wierne swe z dziwnych trudności wywodzić raczy. Esther XIV*, 3—19 (inc. „Panie moj! Tyś sam król nasz! Ratuj mnie opuściła, / Widzisz, jako w duszy swej cirpię ciężkość niemałą”; k. hh₅ — hh₆).

10. *Piosnka dziesiąta, onego żalosego a świętego człowieka Joba, miłośnika wielkiego Pańskiego, w której ukazuje, iż żywot ten ludzki nic innego nie jest, jedno praca a kłopot wieczny ustawiczny. Iob VII*, 1—21 (inc. „Rycerstwo jest tu na ziemi żywot człeka nędznego, / A jako dzień najemniczy, tak przechodzą dni jego”; k. hh₆ — ii).

11. *Piosnka jedenasta, Ezaijasza proroka, w której okazuje stan narodu izraelskiego, aby poznawszy złości a grzechy swe upokorzyli się Panu Bogu a przestali od nich. Esaiae V*, 1—7 (inc. „Zaśpiewam Panu memu mnie ze wszech miłemu / A społeczną krewkością ze mną złączonemu”; k. ii — ii_v).

12. *Piosnka dwanasta, Ezaijaszowa, którą złożył pirwej, niżli był lud do więzienia zawiedzion, w której je cieszy, aby skromnie takie więzienie wycirpieli. Esaiae XXVI*, 1—21 (inc. „W on przyszły dzień smutny tę pieśń zaśpiewają, / A w ziemi żydowskiej wszyscy tak wyznają”; k. ii_v — ii₃).

13. *Piosnka trzynasta, Ezechijaszowa, onego świętego króla judskiego, gdy był chorobą śmiertelną skaran od Pana i jako potem ozdrowiał. Esaiae XXXVIII*, 10—20 (inc. „Rzekłem ja, człek utrapiony, / W ostatnich dniach rozdzielony”; k. ii₃ — ii_{4v}).

14. *Piosnka czternasta, Jeremijaszowa proroka, gdy Pan dał był w spustoszenie królestwo izraelskie. Threnorum V*, 1—22 (inc. „Rozpomni, miły Panie, co się nam przydało, / Obeźrzy to zhańbienie, które się nam zstało”; k. ii_{4v} — ii₅).

15. *Piosnka piętnasta, Azaryjaszowa, młodzieńca onego, który dla imienia Bożego wydał był na srogą śmierć ciało swoje, nie chcąc przywłaszczać chwały bałwanowi*

sprosnemu, która Bogu samemu należała. *Danielis* III, 25—45 (inc. „O błogosławionyż jest sam Panie Boże nasz, / Można Boże ojców naszych a inego nie masz”; k. ii₅v — ii₆v).

16. *Piosnka szesnasta, onych młodzieńców trzech, którzy byli wrzuceni do pieca ognistego, iż nie chcieli chwalić bałwana, którego był postawił Nabuchodonozor, król babiloński. Danielis* III, 52—90 (inc. „Panie Boże, ojców naszych wiecznie błogosławiony, / Chwalebny, sławny, wielmożny, na wieki wywyższony”; k. ii₆v — kk).

17. *Piosnka siedemnasta, Danijela, onego świętego proroka, w której jest nadobna modlitwa ku Panu Bogu, a zwłaszcza czasu rozgniewania Jego, gdy jakie niebezpieczeństwa a trapienie na Kościół wiernych swych dopuścić raczy. Danielis* IX, 4—19 (inc. „Proszę, Panie Boże mój wielki a straszliwy, / Który strzeżesz słobow Twych, jako dobrotliwy”; k. kk — kk₂v).

18. *Piosnka a modlitwa ośmnasta, Jonasza proroka, gdy był przez trzy dni w żywocie u wieloryba. Ionae* II, 3—11 (inc. „Wolałem ku Panu memu / W swoim wielkim utrapieniu”; k. kk₂v — kk₃v).

19. *Piosnka dziewiętnasta, Abakuka proroka, barzo zacna a poważna, która w sobie ma jawne proroctwo o przyściu Pana Krystusowym, a jako miał zwyciężyć grzech, śmierć i czarta, a to miało być sławne zwycięstwo jego. Habacuc* III, 2—19 (inc. „Panie mój, słyzałemci ja wielkie rzeczy o Tobie, / Tak iż strach a wielką bojaźń czułem barzo na sobie”; k. kk₃v — kk₄v).

20. *Piosnka Panny błogosławionej Maryjej, w której wyśpiewawa przyście na ten świat Pana Krystusowo. Lucae* I, 46—55 (inc. „Wielbi duszo moja Pana Boga mego, / Bo się rozweselił duch mój wielce z tego”; k. kk₅ — kk₅v).

21. *Piosnka Zacharyjasza, kaptana onego, ojca Jana świętego, w której opowiada przyście Pana Krystusowo. Lucae* I, 67—79 (inc. „Błogosławiony jest Pan Bog narodu izraelskiego, / Ze nawiedzeniem swym sprawił odkupienie ludu swego”; k. kk₅v — kk₆).

22. *Piosnka Symeona, onego starca świętego. Lucae* II, 29—32 (inc. „Już teraz, mój miły Panie, puść w pokoju służę swego, / Gdyś mi to obiecać raczył według ślubu słowa Twego”; k. kk₆).

23. *Patris sapientia po polsku* (inc. „Mądrość Ojca wiecznego, Krystus wszej prawdy Pan, / O jutrzeńnej godzinie w Ogroju pojman”; k. kk₆v — ll).

24. *Piosnka a modlitwa za Krola Pana naszego, aby go Pan Bog we wszystkich sprawach jego w łasce swojej świętej tu sprawować raczył* (inc. „Kryste, wszechmogący Panie, który wszystko sprawujesz, / A na wszem dziwną możność Twą nam wszystkim okazujesz”; k. ll).

25. *Piosnka a modlitwa za stan duchowny, aby ji Pan Bog Duchem swym świętym rządzić a sprawować raczył* (inc. „Wszechmocny Panie nad Pany, / Który władniesz wszystkimi stany”; k. ll — llv).

26. *Piosnka a modlitwa do Pana Boga, aby On nas z łaski swej świętej zachować raczył powietrza morowego i każdej zlej przygody* (inc. „Ach, wszechmogący dobrotliwy Panie, / Co na wszytek świat masz opanowanie”; k. llv — ll₂).

27. *Piosnka Augustyna i Ambrożego, biskupow świętych. Te Deum laudamus* (inc. „Ciebie, Boga chwalemy, Ciebie, Pana swego wyznawamy / Ciebie okrąg świata wszego wyznawa być Ojca wiecznego”; k. ll₂ — ll₂v).

28. *Piosnka do Pana Boga, aby On sam z łaski swej świętej w pokoju swoim świętym nas tu zachować raczył. Da pacem, Domine in diebus nostris etc.* (tekst: „Racz dać Panie pokój w tych czasiech nam, / Bowiem nie jest nad Cię iny Pan, / Który by za nas walczył, / Jedno Ty Boże nasz sam”; k. ll₃).

Nie ma podstaw, by mniemać, że dołączone do *Psalterza* utwory nie są pióra Lubelczyka, a objęty wspólną okładką kancjonał miałyby być zbiorem cudzych pieśni. Przyjąć należy więc, że tom z 1558 r. jest to-

mem autorskim⁵, rozważając konsekwencje tego założenia w dwóch przynajmniej szczegółach.

Pierwszy z nich wiąże się z nienowym zagadnieniem bezimienności naszej dawnej literatury. Problem ten daje o sobie znać w wypadku tłumaczenia hymnu przypisywanego św. Augustynowi i Ambrożemu — *Te Deum laudamus*. Tekst jednego z jego polskich przekładów ukazał się dwukrotnie około połowy w. XVI: po raz pierwszy u Łazarza Andrysowica po r. 1550, pt. *Pieśń Augustyna i Ambrożego, biskupow świętych. Te Deum laudamus po polsku. Na tę notę co w kościele śpiewają;* po raz drugi, bez zmian⁶, u Mateusza Siebeneichera po 1557 roku. Tekst pieśni, nie opatrzonej w tych edycjach ani nutami, ani komentarzem, ani — co tu najważniejsze — żadnymi sygnałami autorskiej przynależności w postaci np. inicjałów, przedrukował Mikołaj Bobowski i spostrzeżeniem: „Być może, że to tłumaczenie pochodzi od Andrzeja Trzecieckiego, który także *Modlitwę Pańską* i *Credo* wierszem przełożył [...]”⁷, przypisał ów utwór na stałe do nazwiska Trzecieckiego. *Nowy Korbut* umieścił notkę o tym hymnie wśród utworów o niepewnym autorstwie Tricesiusa. Ostatnie naukowe opracowanie polskich pieśni Trzecieckiego nie podjęło kwestii autorstwa, sygnalizując ją zaledwie⁸, a nieumieszczenie tekstu pieśni w edycji typu „*opera omnia*” (nawet wśród utworów o autorstwie spornym) jednoznacznie odsunęło tę polską wersję *Te Deum* od pióra Trzecieckiego. Istnieje jednak poszlaka autorskiej przynależności tłumaczenia hymnu, pozwalająca związać go z nazwiskiem Lubelczyka. Jest nią kolejny, trzeci spośród zachowanych, XVI-wieczny przedruk w utajonym kancjonale Lubelczyka w r. 1558, co unaczniła wyżej przepisana zawartość. Tekst w tej edycji jest identyczny z poprzednio wymienionymi⁹, a przekaz jako nieanonimowy podsuwa dość sugestywnie osobę autora. Podtrzymując twierdzenie o autorskim charakterze tomu, wolno sądzić, że i przekład *Te Deum laudamus* był dokonany przez Lubelczyka. Godzi się tu przypomnieć, iż pojedyncze psalmy w jego wersji ukazywały się niezależnie od druku całego foliału. Podobnie i w tym przypadku — wcześniej opracowana i wydana pieśń mogła zostać włączona przez autora do nowo przygotowanego tomu.

⁵ Tylko jeden z psalmów wydanych w 1558 r. wzbudza wątpliwość swą autorską przynależnością, a to psalm 67. Rzecz omówiono w osobnej rozprawce szczegółowo, przychyłając się do autorstwa Lubelczyka (K. Meller, *Parafraza psalmu 67 z 1558 r. A. Trzecieckiego czy J. Lubelczyka?* „Ruch Literacki”, w druku).

⁶ Jedynym wyjątkiem jest wariantowy drobniak w w. 25 — odmieniony szyk słów „Panie, Ciebie” (u Andrysowica) na „Ciebie, Panie” (u Siebeneichera).

⁷ *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*. „Rozprawy Wydziału Filologicznego AU” t. 19 (1893), s. 354.

⁸ Zob. A. Trzeciecki, *Pisma polskie*. Cz. 1. Opracował S. Bąk. Opracowanie muzykologiczne Z. M. Szwejkowski. Wrocław 1961, s. 24. BPP, B, 9.

⁹ Konkretnie — z edycją Ł. Andrysowica (zob. przypis 6); tożsamość tych przekazów odnotował już K. Estreicher (XII, 294).

Zagadkowo przedstawia się jeszcze jeden tekst z kancjonału z 1558 roku. Jest nim umieszczona pod ostatnią w śpiewniku *Piosnką do Pana Boga [...]. Da pacem Domine [...]*¹⁰ formuła: „Krolowi nad wszemi krolmi a Panu nad Pany, ktory On sam niesmiertelność ma, Jemu bądź cześć i chwała wieczna. Amen”. Łatwo w niej rozpoznać pierwszą strofę pieśni Jakuba Sylwiusza *Regi regum immortalis* wydanej w 1558 r. anonimowo u Siebeneichera, a ponowionej drukiem w kancjonale Seklucjana w rok później, już pod nazwiskiem autora. Usytuowanie strofy u Lubelczyka, nadające jej charakter przesłania, modlitewnej formuły wieńczącej dzieło, znalazło paralełę w datowanym w przybliżeniu na r. 1558 druczku łączącym 3 utwory, gdzie po Trzecieckiego wersji *Da pacem Domine* spotykamy, oddzieloną przerywnikiem, znowu tylko pierwszą zwrotkę Sylwiuszowej pieśni *Krolowi nad wszemi krolmi*¹¹.

Zdaje się, że rozwiązanie zagadki tekstu podsuwają późniejsze losy pieśni w kancjonałowych przedrukach. Już w 1559 r. w śpiewniku Bartłomieja Groickiego występuje ona pod nagłówkiem *Zamknienie*¹² i dalej już stale tak samo, po litanii, np. we wszystkich kancjonałach Piotra Artomiusza¹³ i kancjonałach gdańskich z lat 1646, 1661, 1684, 1693 bądź też wśród pieśni cyklu *O zwierchności*, np. w kancjonałach toruńskich wydanych w latach 1638, 1646, 1697, gdańskim z r. 1644, a także w śpiewniku drukowanym w Brzegu 1673 roku. Jej postać skróconą zawiera *Zamknienie w Pasterstwie domowym* w katechizmo-kancjonałach Krzysztofa Kraińskiego, a znacznie wcześniej w kancjonale nieświeskim z r. 1563, gdzie poza tym umieszczono ją wśród *Modlitw pospolitych* (nb. bez tekstu, sygnalizując jedynie incipitem, co również może świadczyć o powszechnej znajomości utworu). Zebrany materiał nasuwa wniosek o funkcji, jaką nadali pieśni Sylwiusza redaktorzy staropolskich śpiewników, czyniąc z pochwalnej eksklamacji swoistą, wieńczącą większy zbiór, formułę modlitewną. Zbyt wiele domysłów snuć można w tej materii, toteż jedynie z pewnością przyjąć trzeba, że omawiany drobniak umieszczony w dziele Lubelczyka nie jest jego pióra. Wydaje się prawdopodobne, że to sam Wirzbięta, znający skądinąd tekst Sylwiuszowej pieśni, położył go na ostatniej karcie, choćby

¹⁰ Inny przekład modlitwy *Da pacem Domine* pochodzi od A. Trzecieckiego — zob. *op. cit.*, s. 175.

¹¹ Tekst w składanym kancjonale zamojskim. Zob. na ten temat uwagi Bąka we wstępie do: Trzeciecki, *op. cit.*, s. 22—24.

¹² Zob. B. Chlebowski, *Śpiewnik Bartłomieja Groickiego*. W zbiorze: *Z wieku Mikołaja Reja*. Warszawa 1905, s. 45. U Groickiego pieśń ta, umieszczona wraz z melodią na s. 120 kancjonału, zamykała pierwotny zbiór, do którego redaktor dołączył dalsze pieśni na kolejnych 83 kartach.

¹³ Dokładniejszy opis analizowanych kancjonałów podany jest na końcu rozprawki. Aby uniknąć zbyt częstych powtórzeń w przypisach, odwoływać się będziemy do numeru pozycji w rejestrze. Tu: poz. 8, 10, 13, 22, 29, 33.

dla wypełnienia strony drukiem¹⁴, może mimowolnie inicjując utrwalającą się w XVI stuleciu tradycję.

Lubelczyk znany jest jako autor 6 pieśni. Przypomnijmy ich tytuły¹⁵:

1. *Dobrotliwość Pańska* (inc. „Mądrość Ojca wszechmocnego”).
2. *Pieśń o zmartwychwstaniu Pańskim* (inc. „Wesel się tej to chwile ludzkie pokolenie”).
3. *Druga pieśń o zmartwychwstaniu Pańskim* (inc. „Krystus Pan zmartwychwstał”).
4. *Pieśń z Ewanjelijej wyjęta u Łukasza świętego o nawiedzeniu Panny Maryjej* (inc. „Zbawienie nędznego narodu ludzkiego”).
5. *Pieśń o niebezpieczeństwie żywota człowieczego* (inc. „Wspominając początek żywota naszego”).
6. *Pieśń nowa krześcijańska, jako mamy szukać łaski Pańskiej, gdy ją przez grzech utracimy* (inc. „Iż to już jest nietajno każdemu”).

Autorstwo tych utworów przyjąć należy bezspornie, za piórem Lubelczyka bowiem przemawia nie tylko charakterystyczna struktura tematyczno-językowa, ale przede wszystkim inicjały autora widniejące w pierwodrukach.

Kanon ten poszerza ujawniona dawno, bo w r. 1905, o nie rozpoznawym autorstwie pieśń oparta na motywach rozdziału 3 *Ewangelii* według św. Jana, o incipicie „Tak Pan Bog świat umiłował”. Monogram niechybnie oznaczający Jakuba Lubelczyka odnajdujemy w zapisie tytułowym na s. 105 kancjonału Bartłomieja Groickiego z r. 1559: *Sic Deus dilexit mundum etc. Ewanjelia Jana świętego, w III kapitule. Na piosenkę przetożona I. L.* Egzemplarz dziełka, przechowywany niegdyś w bibliotece dzikowskiej, dziś już niestety zaginiony (najpewniej spalony), opisał i zawartość przedstawił Bronisław Chlebowski¹⁶. Nie sposób obecnie zweryfikować świadectwo dawnego badacza, trzeba je wszakże przyjąć do wiadomości, a nie znajdując alternatywy dla rozwiązania kryptonimu (spotykanego zresztą przy innych utworach Lubelczyka) identyfikować inicjały „I. L.” z osobą tego autora¹⁷.

Z notatki Chlebowskiego wynika, że pieśń liczyła 12 zwrotek 4-wersowych i rozpoczynała się strofą o brzmieniu: „Tak Pan Bog świat umiłował, / Że dla niego nie litował / Posłać tu Syna swojego, / W Bostwie jednorodzonego”; ostatni dystych zaś: „Abychmy w niej stale trwali, / Zbawienie swe otrzymali”. Ten ekscerpt pozwala utożsamiać tekst z 1559 r. z zadamowioną w staropolskich kancjonałach pieśnią o identycznym ty-

¹⁴ Na tej samej karcie 11₃ druku zamieszczono jeszcze explicit „Dokończenie piosnek z łaski Pana Boga naszego, w Trojcy jedyne”, i sporej wielkości wianetkę.

¹⁵ Opisy bibliograficzne tych utworów podajemy na s. 164—166.

¹⁶ Chlebowski, *op. cit.*, s. 45 (u Groickiego na s. 105, z nutami).

¹⁷ W opisie kancjonału Groickiego Estreicher (XVII, 404) w inicjałach „I. L.” domyśla się Lubelczyka; por. też *Nowy Korbut*, t. 2, s. 239.

tule, incipicie i explicicie. Najstarszego zachowanego przekazu całego tekstu dostarcza katechizm nieświeski z r. 1563 (k. G_{16v} — G_{17v}). Pieśń tę przedrukowały również inne śpiewniki protestanckie, a w różnych przekazach spotyka się bardzo drobne zmiany stylistyczne. I tak katechizm nieświeski dał początek wersji o rozbudowanej doksologii w dodanej strofie 13 („Przez Krysta swego miłego, / Pośrednika jedynego, / Ktoregoś tu nam dać raczył, / By z nas każdego oświecił”). Niektóre kancjonały gdańskie zmieniły w doksologii wers pierwszy na „Przez Syna Twego miłego” i ostatni na „Byś nas wiecznie nie przebaczył”. Inne śpiewniki zamieszczały, zgodną zapewne z edycją Groickiego, wersję 12-zwrotkową¹⁸.

Określenie daty powstania pieśni przybliży *terminus ante quem*, czas druku śpiewnika Groickiego — 1559 rok. Wolno domyślać się wcześniejszego, osobnego odbicia utworu lub jego przedruku w jednym z dziś zatraczonych kancjonałów (np. Oliwińskiego czy w tajemniczym, znanym jedynie ze wzmianek katechizmie „krakowskim”). Równie prawdopodobne zdaje się założenie o pierwodruku w 1559 r. wobec słów Groickiego w przedmowie:

A iż z tych pieśni do tego czasu niektórych w druku nie masz, zebrawszy dałem je drukować, aby sie też dalej między ludzi ku chwale Bożej a pospolitej pociesze rozszerzyły¹⁹.

Nie wiadomo tylko, do jakich pieśni owo „niektórych” się odnosi.

Powyzsze zestawienie precyzuje kanon poetyckiej twórczości Lubelczyka, wymieniając przekład wierszem 150 psalmów, 24 pieśni religijne będące mniej lub bardziej swobodną poetycką parafrazą biblijnych „monologów lirycznych” (tu zaliczamy większość utworów z utajonego przy *Psalterzu* kancjonału oraz pieśni z *Ewangelii* według św. Jana i św. Łukasza), tłumaczenia utworów łacińskich: *Te Deum laudamus*, *Patris sapientia*, *Da pacem Domine* oraz inne religijno-moralistyczne pieśni (w liczbie 8)²⁰. Jeżeli dodać do tego translację z Trzecieckiego *Oratio pro Republica et Rege*, utworu mianowanego w literaturze przedmiotu pierwszym polskim hymnem narodowym, wiersze dedykacyjne na dzieła cu-

¹⁸ Zob. bibliografię przedruków niżej, przypis 64.

¹⁹ Cyt. za: Chlebowski, *op. cit.*, s. 38. Podkreśl. K. M.

²⁰ Nie mamy żadnej pewności, czy nie są one również spolszczeniem jakiegoś obcego (łacińskiego? czeskiego? niemieckiego?) pierwowzoru. Wolno domyślać się, że pióro Lubelczyka mogło pośredniczyć w językowo-stylistycznej modernizacji dawnych rodzimych pieśni, brzmiących zbyt staroświecko, nie wytrzymujących konkurencji z wyzwoloną reformacją pieśniarstwem religijnym. Przesłanki dostarcza tekst ze śpiewnika Walentego z Brzozowa *Kancjonał, albo Księgi chwał Boskich* (Królewiec 1554): „Wesel sie tej to chwile ludzkie pokolenie, / Sław pamiętkę, mile, Bożego wskrzeszenia, / Bo Pan żądający raczył już zmartwychwstać, / Zwycięzca wszechmocny” *etc.* (k. M₄ — M_{4v}), w niejednym szczególnie przypominający paralelne opracowanie Lubelczyka.

dze²¹ i zalecenia na własne prace literackie²² — wizerunek twórczości poetyckiej, a szczególnie pieśniowej objawi się wcale pokazną sumą utworów, których autorstwa można dowieść lub tylko się domyślać.

Pieśni i psalmy Jakuba Lubelczyka w XVI- i XVII-wiecznych kancjonałach

Psalterz Lubelczyka miał tylko jedno wydanie, w r. 1558, co może dość sceptycznie nastrajać badacza recepcji tego dzieła. Byłoby czystą spekulacją zastanawiać się, czy jego wydania posypałyby się obficie w XVI stuleciu, a może i później, gdyby nie przyćmiewająca inne roboty translatorskie *Księgi Psalmów* parafraza Kochanowskiego. Nie wolno wszakże bagatelizować tej okoliczności. Lubelczyk zatrudniony innymi zajęciami literackimi i zborowymi²³ nie zadbał może o reedycję swego dzieła. Dopuścić trzeba też domysł, że nie stało nakładcy czy możnego protektora dla tego kosztownego przedsięwzięcia²⁴. A więc na braku wznowienia *Psalterza* po 1558 r. zaważyć mogły niekoniecznie względy artystyczne, lecz i wydawniczo-formalne. Bez wątpienia pracochłonność i koszt następnego wydania sporego foliału o skomplikowanym układzie typograficznym odstręczały potencjalnych impresorów od inwestowania w takie ryzykowne przedsięwzięcie. Prawdopodobny jest też domysł, że przyczyny tkwiły w samym dziele, w nieostrych rysach doktrynalnych, niedostatku cech innowierczych przekładu.

²¹ Są to: na pewno wiersz pochwalny na *Lexicon Latino-Polonicum* J. Maćczyńskiego z 1564 r. i prawdopodobnie *Na zacną osobę [...] Pana Mikołaja Reja z Nagłowic, Na zacność Oxej herbu, Drugie na też Oxa* oraz *Drugie wiersze pod herb Jego Królewskiej Miłości w Postylli Rejowej* z 1557 roku.

²² Zaliczywszy do „własnych” *Wirydarz* i *Psalterz* — towarzyszące im wiersze wyszły bez wątpienia spod pióra Lubelczyka — nie poruszamy tu kwestii dzieł o przypuszczalnym, a nie dowiedzionym jego autorstwie, tj. *Komentarza, albo Wykładu na Proroctwo Hozeasza proroka* (1559) i *Historii w Landzie* (1568). O zaginionym dziełku *Joba onego sprawiedliwego męża cierpliwość i wiara, nowo po polsku przełożona, z księgi Pisma Bożego wyjęta* (1559) nie wiemy, czy było napisane wierszem, czy prozą. B. O t w i n o w s k a (*Udział reformacji w rozwoju literatury polskiej*. W zbiorze: *Wkład protestantyzmu do kultury polskiej*. Warszawa 1970, s. 179) wśród prób epickich opartych na wątkach starotestamentowych wymienia *Pasję* Jakuba Lubelczyka. Trudno z tego opisu wnosić coś bliższego o dziele; nie wiadomo też, czy to o „naszym” Lubelczykowi mowa.

²³ Przed 1559 r. ślęczał sam, lub wespół z Rejem, nad spolszczeniem pokaźnego *Komentarza [...] na Proroctwo Hozeasza*. O późniejszych zajęciach wnioskować można na podstawie akt synodalnych polskich różnowierców, z których to akt wynika, że 31 I 1560 powołany został przez synod pińczowski do grona tłumaczy *Biblii brzeskiej*. Zob. M. S i p a y ł ó w n a, *Akta synodów różnowierczych w Polsce*. T. 2. Warszawa 1966, s. 11.

²⁴ Pierwodruk *Psalterza* dedykowany Łukaszowi Górcie wycisnąć mógł z magnackiej sakiewki nieco grosza na koszty nakładu tego foliału.

Natomiast pobożnym użytkownikom pieśni religijnej w zborach różnych wyznań nie działa się krzywda, gdyż zapobiegliwi wydawcy dostarczali wcale często — bywało, że rok po roku — coraz to „nowych, pilnie przejranych a poprawionych”, „nie bez przyczynku a poprawy znacznej” śpiewników, zwykle współwydawanych z katechizmami, „pasterstwem” zborowym i domowym oraz modlitwami. To one właśnie, staropolskie kancjonały, dają szansę na choćby przybliżone odtworzenie recepcji²⁵ przekładów psalmów i innych pieśni Lubelczyka. Względność rezultatów kwerendy ma źródło w wielorakich obwarowaniach. Po pierwsze, nie wolno utożsamiać faktu przedruku danego utworu z popularnością wśród odbiorców. Mnożące się nieraz w dziesiątki publikacje poszczególnych pieśni i psalmów były nierzadko wynikiem mechanicznego przenoszenia zawartości jednego kancjonału w drugi lub wznowienia starej edycji²⁶.

Najpewniej nie przypadek rządził regularnością powtórzeń większości utworów Lubelczyka, wybranych z wcześniej ukonstytuowanego kanonu, chyba w kancjonale Artomiusza²⁷ i katechizmie litewskim drukowanym w Wilnie²⁸. Spośród 150 psalmów Lubelczykowskich 21 odnajdujemy w kancjonałowych przedrukach. Są to psalmy: 1, 3, 8, 9, 12, 13, 23, 24, 62—65, 67, 75, 79, 90, 91, 112, 144 i 150²⁹. Nie jest to zbiór bardzo zasobny, jeśli mierzyć go kryterium ilościowym, atoli zbiór wystarczająco liczny, by obserwować stylistyczno-konfesyjne odmianki oraz redukcje i amplifikacje w ramach poszczególnych edycji, o czym dalej. Zauważmy, że w kancjonałach wydanych w r. 1559 (Seklucjana i Groickiego) nie ma żadnych psalmów Lubelczyka, królewiecki z r. około 1563 nie ma ich nadal, a katechizm nieświeski z 1563 r. zawiera jedynie 2 psalmy tego autora, także kancjonał Wirzbięty 1569 r. zamieszcza tylko 3 Lubelczykowskie psalmy. Skonstatowany stan rzeczy może być dowodem, że nakład edycji z 1558 r. zaspokajał potrzeby czytelnicze, a dopiero schyłek w. XVI i następne stulecie przyniosły konieczność ponownego roz-

²⁵ Termin „recepcja” zapowiadałby podjęcie znacznie szerszej problematyki od tej, którą niniejszy szkic realizuje. W kontekście tych rozważań ogranicza się jej zasięg zaledwie wskazaniem potencjalnej zdolności do zaistnienia pracy Lubelczyka w określonej tradycji literackiej, tradycji spolszczeń i parafraz psalterza.

²⁶ Unaoczniają to same formuły tytułowe (np. *Kancjonał [...], to jest Księgi psalmow [...]* z dawnych kancjonałów, *psalterzow i katechizmow zebrane [...]*; *Kancjonał, to jest Pieśni [...]* z pilnością wielką, według starej edycji toruńskiej i gdańskiej nie bez korektury znacznej wydane) — że nie wspomnimy o nieraz obszernych wstępach wydawców objaśniających zawartość nowo ogłaszanych tomików.

²⁷ Zob. poz. 8.

²⁸ Zob. poz. 9.

²⁹ Uwaga Wiszniewskiego (*op. cit.*, t. 6, s. 511) — oparta w tym szczególnie prawdopodobnie na pracy Olofffa (*op. cit.*, s. 250): „Z tego *Psalterza* do późniejszych kancjonałów luterskich następujące tylko, bez żadnej odmiany, przeszły psalmy — 3, 23, 67, 75”, nie jest więc całkiem zgodna z prawdą.

powszechnienia jego utworów. Podobnie ma się sprawa przedruków pieśni.

Psalmy Lubelczyka sąsiadują w kancjonałach z parafrazami Trzecieskiego, Kochanowskiego, Rybińskiego i wielu innych, anonimowych twórców, co można policzyć na dobro autora. Jednocześnie (i tu drugie obwarowanie problemu popularności) użytkownicy kancjonałów każdorazowo znajdowali się w sytuacji wyboru, otrzymując często dwie, nawet trzy wersje tego samego psalmu. Kancjonał był więc propozycją, wezwaniem odbiorcy do samodzielnej oceny utworu³⁰. Czy z owej *quasi*-krytyki literackiej psalmy Lubelczykowe wychodziły obronną ręką, tego obecnie żadną miarą stwierdzić nie można.

Kwestia wyboru ma też i drugie oblicze. Układ kancjonałów, ich zawartość, mimo wskazywanego wyżej automatyzmu w przenoszeniu tych samych utworów z edycji na edycję, chyba zawsze były wypadkową dwu tendencji: tradycji i nowoczesności. Siłę tradycji, przywiązania do dawnych, spopularyzowanych, a więc z n a n y c h pieśni i psalmów, najdobitniej podkreślają opracowania wydzielające w osobny zbiór „psalmy starego przekładania” (np. Artomiusz), wśród których prym wiódł Lubelczyk. Autor przedmowy do kancjonału królewieckiego z r. 1671, Jan Malina, skarżył się na mylącą różnorodność śpiewników:

Skąd nie mała konfuzyja poszła. Jedni ten, drudzy zaś inszy kancjonał obrali. Owi do nowo wydrukowanego i w polszczyźnie polerowniejszego garnęli się, oni zasię do starego, zwyczajnego przekładania [...]. A to chwalebnie i słusznie, gdyż się godzi zwyczaj, który do przełamania jest trudny, *si son-ticae causae absint*, przy kościele przestrzegać. Polerowniejsze też rymy albo polszczyzna [...] nie są tak ważne przyczyny, aby miał być odmieniony³¹.

„Dawność i zwyczajność” psalmicznych parafraz z połowy XVI w. odczuwana była nie tylko w w. XVII, co zrozumiałe, ale i w samym XVI stuleciu. Np. *Przedmowa do prawego chrześcijanina* w katechizmie wydanym w Wilnie u Jana Karcana w r. 1594 zapowiada, że:

[zamieszczono piosnki] według dawnej i zwyczajnej wersji, tak z strony tekstu, jako z strony not zborow naszych litewskich, namniej ich — chyba czasem

³⁰ Niemal zachętę do krytyki i poprawy tekstów znajdujemy m. in. w *Przedmowie wobec ku wszystkim* do psalmów w katechizmie nieświeskim (poz. 5, k. L), gdzie tłumacząc się z poczynionych zmian wydawcy proszą: „Wszakże i my swoich każdemu poprawić dopuszczamy, tylko nie według dumy ludzkiej, ale według szczerego słowa Bożego”. Nasuwa się tu paralelna interpretacja XVI-wiecznych edycji biblijnych, np. *Nowego Testamentu* M. Czechowica, Sz. Budnego, całej *Biblii* Budnego, J. Wujka, tak gęsto wypełnionych komentarzem dogmatyczno-językowym translatorów, że mogły one, obok innych pierwotnych funkcji, pełnić rolę wyzwania rzuconego odbiorcy nie tylko do samodzielnej lektury, ale i do krytycznego studium *Pisma*, co byłoby zresztą zgodne z duchem reformacyjnego przekonania o ogólnej dostępności *Biblii*.

³¹ Poz. 39, k.) o (v —) o (2.

w słowach — nie odmieniając, abyśmy jakiej przeszkody ludziom w używaniu i odprawowaniu ich nie uczynili, zwłaszcza tym, którzy się już i tekstowi, i notom ich przyuczili⁸².

Podobne wypowiedzi można by mnożyć, zyskując dość chyba przekonywający argument na popularność, stałe funkcjonowanie dawnych opracowań, a tym samym — bez ryzyka uproszczenia — psalmów i pieśni Lubelczyka w życiu zborowym protestantów.

Pokrewnej przesłanki dostarcza utylitarny i popularny charakter tych edycji, udostępniających rzeszom wiernych w poręcznej formie teksty przeznaczone, przynajmniej w zamysle, do powszechnego użytku. Trudno przypuszczać, by wydawcy kompletując zawartość nowych kancjonałów nie brali pod uwagę kryterium żywotności poszczególnych utworów w zborach. Że taka czujna kontrola miała miejsce, świadczą raz po raz wyłączone lub przeciwnie, włączane pieśni w kolejnych mutacjach tego samego śpiewnika. Za przykład służą choćby katechizmy wileńskie z lat 1594 i 1600 o identycznej zawartości tekstów Lubelczyka, zmienione dodaniem 3 nowych jego pieśni w wydaniu lubczańskim 1618 r. i ubytkiem 5 w edycji z 1621 roku.

Na marginesie wspomnieć można o innej, osobliwej praktyce wydawców kancjonałów. Redaktorzy śpiewników, dowodnie świadomi czytelniczego przywiązania do dawnych tekstów pieśni i psalmów, identyfikowanych poprzez formuły incipitowe, nierzadko pozostawiali inicjalne wersy w nie zmienionym brzmieniu, dalej rozwijając odrębną przeróbkę opartą na rytmie, układzie stroficznym, a nawet szczegółowych rozwiązaniach translatorskich pierwotnego tekstu. Mechanizm ten ilustrują wskazane tu dalej „znacznie poprawione” psalmy Lubelczyka. Nie od rzeczy byłby więc postulat posługiwania się w badaniach nad dawną pieśnią postacią incipitu rozszerzoną do 2 wersów.

W przytoczonych wcześniej przedmowach ujawniły się ślady drugiej ze wzmiankowanych tendencji, konieczności korekty językowo-stylistycznej oraz modernizacji dogmatycznej. Tę drugą z kolei dobitnie ujawnia *Przedmowa wobec ku wszystkim* poprzedzająca psalmy w kancjonałe nieświeskim 1563 roku:

A przy tym cię, bracie miły, z miłości też braterskiej upominamy, abyś się temu nie dziwował, iż nie wszędzie subtylnych rytmów wedle myśli swej znajdziesz. Bośmy woleli podczas samej rzeczy aniż rytmom folgować. A k temu, gdy obaczysz, iż nie wszystkie piosnki, ktore w krakowskim katechizmie były, są tu położone, nie masz mieć za złe ani się dlatego frasować. Boć za prawdę nie było co drukować, zwłaszcza iż w sobie żadnego porządku nie miały, a co najgorszego jest, nie wedle szczerego słowa Bożego sprawione

⁸² Poz. 9, k.) () (v.

były. [...] Nie gniewaj się też, prosimy cię, za to, gdy w nich odmianę i poprawę ujrzysz, bo tego barzo z strony słowa Bożego potrzebowały⁸².

Odmianki stylistyczne pouczają o ewoluującym na przestrzeni półtora wieku poczuciu językowym, wyczuleniu na anachronizmy oraz na niezręczności dawniejszych przekładów. Daleko ciekawsze wyniki daje obserwacja w strukturze utworów zmian dyktowanych względami konfesyjnymi. Pieśni i psalmy Lubelczyka znalazły się w kancjonałach wielu wyznań: luterańskich, kalwińskich, braci czeskich, a nawet, choć sporadycznie tylko, w śpiewnikach ariańskich i katolickich. Może to służyć za pośredni dowód ich swoistej uniwersalności czy lepiej — nieortodoksyjności. Sąd ten wspiera inna przesłanka z samych tekstów wypływająca, mianowicie stabilność i wierność wersjom pierwodrukowym. W tej dokładności celują kancjonały Artomiusza, a także pierwsze edycje wileńskie.

Ślad wykorzystanego z autopsji pierwodruku *Psalterza* Lubelczyka przechowały np. u wydawców wileńskich krótkie komentarze interpretacyjne do poszczególnych utworów. Niektóre psalmy Lubelczyka przeniesione zostały razem z towarzyszącymi im w pierwodruku argumentami; także w wielu komentarzach do tekstów innych autorów napotykamy obszernie, czasem stylistycznie skorygowane ekscerpty wytłumaczeń pióra Lubelczyka znane z edycji 1558 roku.

Osobnego zaś, muzykologicznego opracowania wymagają notacje muzyczne do omawianych utworów, które, jak to niekompetentnie stwierdza pisząca te słowa, są w kancjonałowych przedrukach często wiernym, rzadziej zmodyfikowanym (np. przez podniesienie lub obniżenie melodii o cały ton) powtórzeniem zapisu nutowego z pierwodruku *Psalterza* Lubelczyka.

W przebadanych kancjonałach, i w tych drukowanych za życia poety (wyjąwszy składane: zamojski i puławski, oraz Seklucjanowy z r. 1559), i w tych późniejszych, nie odnaleziono inicjałów Lubelczyka przy jego utworach. Wytłumaczenie może być dwojakie. Jedno wynika z sylwicznej natury i utylitarnego charakteru tych edycji, nie dbających o prawa doczesnej sławy, bo „ku chwale Boga w Trójcy jedyne, Ojca, Syna i Ducha świętego” sprawionych. Drugie bierze pod uwagę rolę czasu, zacierającego w zbiorowej pamięci nazwiska i daty, przechowującego za to przywiązanie do „dawnych i zwyczajnych” pieśni.

Godny odnotowania jest *casus* przekładów w okresie staropolskim 5 psalmów Lubelczykowych (tj. 3, 62, 63, 67, 150) oraz 3 pieśni (*Krystus Pan zmartwychwstał*, *Wesel się tej to chwile ludzkie pokolenie* i *Mądrość Ojca wszechmocnego*) na język litewski, a to za sprawą katechizmu wydane w Wilnie r. 1598, synoptycznie podającego dwie wersje językowe: polską i litewską. A Stanisław Serafin Jagodyński zawarł w swoich *Pieśniach katolickich nowo reformowanych* pieśni Lubelczyka *Chry-*

⁸² Poz. 5, k. K₃v — L.

stus Pan zmartwychwstał i Mądrość Ojca wszechmocnego równolegle z ich odpowiednikami w języku łacińskim, *Christus ressurexit, triumphum erexit* i *Sapientia aeterna*. Odnotowano też węgierski przekład psalmu 67³⁴.

Poniższy przegląd zestawia wszystkie te utwory Lubelczyka, które odnaleziono w kancjonałowych przedrukach w. XVI i XVII, w pierwszej kolejności pieśni, ułożone według chronologii, choćby względnej, a dalej psalmy w porządku dyktowanym układem psalterza³⁵.

Pieśni

1. *Dobrotliwość Pańska*. Inc. „Mądrość Ojca wszechmocnego, / Krystus, on wieczny syn Jego”, expl. „Wszakże Ty z swej Boskiej miłości / Racz odpuścić nasze złości”.

Kraków, M. Siebeneicher, po 1550, 8°³⁶.

Pieśń ta należy do najczęściej przedrukowywanych utworów Lubelczyka³⁷. O jej popularności może świadczyć istnienie rękopiśmiennej kopii mniej więcej z połowy w. XVI, wypisanej na okładce dzieła *De sacramento eucharistiae contra Oecolampadium opusculum per Iudocum Clichtoveum* z 1527 roku³⁸. Niektóre przedruki mają zmieniony incipit:

³⁴ Zob. J. Ślaski, *Tłumaczenia doby renesansu oraz pogranicza baroku. Szkic problematyki*. W zbiorze: *Problemy literatury staropolskiej*. Seria 3. Wrocław 1978, s. 184.

³⁵ Rejestr przebadanych z autopsji kancjonałów staropolskich nie jest pełny. Przede wszystkim ogranicza go data końcowa — r. 1700, gdyż, jak wolno sądzić, materiał XVIII-wieczny nie wniósłby do kanonu przedrukowywanych utworów Lubelczyka nic nowego, mógłby jedynie przybliżyć określenie momentu ostatecznego wykruszenia się jego pieśni na korzyść nowych opracowań. Drugie ograniczenie, niepełność wykazu śpiewników, wyniknęło z niemożności dotarcia do niektórych wydań. W skompletowaniu podstawy źródłowej do niniejszej pracy nieocenioną pomocą służyły publikacje: I. Rostkowska, *Bibliografia dzieł Mikołaja Reja. Okres staropolski*. Warszawa 1970. — J. Pelc, *Teksty Jana Kochanowskiego w kancjonałach staropolskich XVI i XVII wieku*. „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” t. 8 (1963). Natrafiając w badanej materii na trudność nie do pokonania — brak współczesnych, ogólnie dostępnych wydań większości prac literackich Lubelczyka, odnotowano tu tylko ważniejsze warianty tekstowe, bez wnikania w niuanse nie dające się powszechnie zestawić z kształtem pierwodruku.

³⁶ Poz. 2. Przedruk homograficzny wydała U. Przyborowska w 1882 roku. Nowsze przedruki w: J. Surzyński, *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI stulecia*. Poznań 1891, s. 52. — Bobowski, *op. cit.*, s. 381. — C. Bazylik, *Pieśni na 4-głosowy chór mieszany a capella*. Wydali Z. M. Szweykowski, A. Wiechowicz. Kraków 1958 s. 52. „Wydawnictwo Dawnej Muzyki Polskiej” z. 34. — *Z głębokości. Antologia polskiej modlitwy poetyckiej*. Opracowali A. Jastrzębski, A. Podsiad. Wyd. 1. Warszawa 1966, s. 90. — *Polskie pieśni pasyjne. Średniowiecze i wiek XVI*. T. 1. Warszawa 1977, s. 255—257.

³⁷ Poz. 5, 6, 8—19, 22—24, 26—46.

³⁸ Zob. E. Barwiński, L. Birkenmajer, J. Łoś, *Sprawozdania z poszukiwań w Szwecji*. Kraków 1914, s. 83—84 (tu także podany tekst rękopiśmiennego odpisu pieśni).

„Mądrość Ojca niebieskiego”, a dalej idzie tekst zgodny z pierwodrukiem. Spotyka się też rozbudowaną ostatnią strofę wezwaniem: „A przyjmi [lub: przyjąć] nas do [lub: ku] radości”.

2. *Pieśń Augustyna i Ambrożego biskupów świętych. Te Deum laudamus po polsku. Na tę notę, co w kościele śpiewają.* Inc. „Ciebie Boga chwalemy, Ciebie Pana swego wyznawamy, / Ciebie okrąg świata wszego / Wyznawa być Ojca wiecznego”, expl. „W Tobie Panie nasze ufanie, / Nie dajże nas nigdy na pohańbienie”.

Kraków, Ł. Andrysowic, po 1550, 8°.

Kraków, A. Siebeneicher, ok. 1557, 8°³⁹.

3. *Pieśń o zmartwychwstaniu Pańskim.* Inc. „Wesel się tej to chwile, ludzkie pokolenie, / Sław z pamiętką, mile, Krystowo wskrzeszenie”, expl. „Amen wiekście raczysz to nam wszem dać, / Panie Jezu Kryście”.

Kraków, Ł. Andrysowic, ok. 1556, 8°⁴⁰.

Kraków, M. Siebeneicher, ok. 1556, 8°⁴¹.

Pieśń ta ma sporo przedruków o brzmieniu zgodnym z pierwodrukiem⁴². Tomiki w opracowaniu Krzysztofa Kraińskiego⁴³ opuściły, najpewniej ze względów dogmatycznych, strofę o Chrystusie:

Gdy potym do nieba szedł z zastępy świętymi,
Zbor anielski wyszedł, głosy ochotnemi
Cześć i chwałę dawając,
Alleluja, Bogu wiecznemu śpiewając.

Tę 10-zwrotkową wersję przyjął tylko jeden kancjonał⁴⁴. Obszerne, ale wyłącznie stylistyczne poprawki wprowadził do swojego opracowania Andrzej Schönflisius⁴⁵. Kancjonał nieświeski dał początek wariantowi 7-zwrotkowemu, który zachowuje bez zmian pierwsze 3 strofy pieśni, pomijając 4 następne, bardzo pięknie wysławiające wiosenną przyrodę, a pozostałe gruntownie odmienia⁴⁶. Daleki pogłos stylu Lubelczyka po-brzmiewa w pieśni o incipicie „Wesel się dziś serdecznie ludzkie pokolenie / Obchodząc społecznie Pańskie uwielbienie”, będącej osobnym opracowaniem tego wielkanocnego tematu⁴⁷.

4. *Druga [Pieśń o zmartwychwstaniu Pańskim].* Inc. „Krystus Pan zmartwychwstał, / Zwycięstwo otrzymał”, expl. „Z Tobą krolowanie, / Nasz wszechmocny Panie. Alleluja”.

³⁹ Za pierwodruk uznajemy wydanie Ł. Andrysowica (poz. 1), a za przedruk — edycję M. Siebeneichera (poz. 2) i „kancjonał” Lubelczyka z 1558 roku.

⁴⁰ Poz. 1. Fragment podał Brückner (*op. cit.*, s. 396), a całość M. Korolko (*Staropolska pieśń paschalna*. „Kierunki” 1970, nr 13, s. 7).

⁴¹ Poz. 2.

⁴² Poz. 3, 6, 8, 10, 13, 22, 27, 29, 31, 33, 34, 36, 38, 39—41, 43—46.

⁴³ Poz. 14, 15, 17, 24.

⁴⁴ Poz. 20.

⁴⁵ Poz. 35.

⁴⁶ Poz. 5, 9, 11, 12, 19, 23.

⁴⁷ Poz. 18, 26, 30, 32, 37, 42.

Kraków, Ł. Andrysowic, ok. 1556, 8°⁴⁸.

Kraków, M. Siebeneicher, ok. 1556, 8°⁴⁹.

Drobnym odmiankom stylistycznym towarzyszy różne u różnych wydawców brzmienie eksklamacji: „Alleluja, Panie zmiłuj się”, bądź „Alleluja, Kyrie elejson”, umieszczanej po każdej zwrotce. Niektóre przekazy zawierają wersję ze „złagodzoną” w końcówce prośbą: „Daj w wiecznym żywocie / Widzieć Ojca swego, / Boga wszechmocnego”⁵⁰.

5. *Pieśń z Ewanjelijej wyjęta u Łukasza świętego z pierwszego ka[pitulum], ku przykładowi pokory nowo uczyniona, o nawiedzeniu Panny Maryjei*. Inc. „Zbawienie nędznego narodu ludzkiego, / Ktore Pan Bog z miłosierdzia swego”.

Kraków, M. Wirzbięta, 1557, 4°⁵¹.

Szczęśliwym trafem odnaleziona przez Stanisława Kota⁵² pieśń, która w krótkim czasie po opublikowaniu trafiła do introligatorskiej malkulatury, nie znalazła też zainteresowania wśród odbiorców, jeśli o tym może świadczyć całkowity brak przedruków. Najpewniej pieśń zbyt natrętnie przypominała zaniechany przez protestantów kult Marii Panny.

6. *Pieśń o niebezpieczeństwie żywota człowieczego*. Inc. „Wspominając początek żywota naszego / I jakie potym ma być dokończenie jego”, expl. „Boć ten przyjmie każdego / Do krolestwa swojego”.

Kraków, M. Siebeneicher, 1558, 8°⁵⁸.

7. *Pieśń nowa krześcijańska. Jako mamy szukać łaski Pańskiej, gdy ją przez grzech utracimy*. Inc. „Iż to już jest nietajno każdemu, / Jaką miłość człowieku nędznemu”, expl. „Racz nam przez Twego Syna przyczyny / Odsunąć już wszystkie nasze winy”.

Kraków, M. Siebeneicher, b. r. (ok. 1558), 8°⁵⁴.

W niektórych kancjonalach spotyka się znamiennej modyfikację incipitu, przyjmującego postać: „Z Pisma to jest nietajno każdemu”⁵⁵.

8. *Piosnka jedenasta, Ezaijasza Proroka, w ktorej okazuje stan narodu izraelskiego, aby poznawszy złości a grzechy swe, upokorzyli się Panu Bogu a przestali*

⁴⁸ Poz. 1. Nowsze przedruki w: Surzyński, *op. cit.*, s. 96. — *Śpiewnik kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w PRL*. Warszawa 1957. — Korolko, *op. cit.*, s. 7.

⁴⁹ Poz. 2.

⁵⁰ Poz. 3, 5, 6, 8—20, 22—24, 26—46.

⁵¹ Opis zaczerpnięty z pracy A. Szweykowskiej *Pieśni wielogłosowe XVI wieku. Wykaz druków luźnych* (w zbiorze: *Z dziejów polskiej kultury muzycznej*. T. 1. Warszawa 1958, s. 300) opartej w tym szczególe na fotokopii A. Kaweckiej-Gryczowej. Fragment tekstu przedrukowali Szweykowski i Wiechowicz (w: Bazylik, *ed. cit.*, s. 14—15).

⁵² Zob. S. Kot, *Kancjonał brzeski Jana Zaremby z r. 1558*. „Reformacja w Polsce” 1937/39, s. 144.

⁵³ Poz. 2. Nowszy przedruk w: Bazylik, *ed. cit.*, s. 53—54; dawne przedruki: poz. 5, 8, 10, 13, 18—20, 27, 29, 31, 33, 34, 36, 40, 44, 45.

⁵⁴ Poz. 2. Przedruk homograficzny wydała Przyborowska w r. 1882, nowszy przedruk w: Bazylik, *ed. cit.*, s. 52.

⁵⁵ Reedycje zgodne z pierwodrukiem: poz. 5, 6, 8—10, 12, 13, 19, 22, 29, 36; ze zmienionym incipitem: poz. 20, 27, 31, 40, 45.

od nich. Inc. „Zaśpiewam Panu memu, mnie ze wszech miłemu / A społeczną krewkością ze mną złączonemu”, expl. „Bychmy się też strzegli złości, / A żyli w sprawiedliwości / Ku chwale Pana swego, / Wiecznie trwającego”.

J. Lubelczyk, *Psalterz [...]*, Kraków, M. Wirzbięta, 1558, 2°, k. ii — iiv.

I w wypadku tej pieśni przedruki rozdwiają się na nurt wiernie powtarzający tekst Lubelczyka⁵⁶ i nurt głębokich językowych zmian swobodnie przekształcających pierwowzór⁵⁷. Oto strofa dla przykładu:

Lubelczyk:

A zroszą na niej cirmie i ostre jeżyny,
I nie każę obłokom puszczać dżdża by krzyny,
By wilgotności nie miała,
Gdyż się tak niepłodną stała,
Nie podając żadnego
Owocu słusznego.

Kancjonał gdański 1636 roku:

Porostą na niej cirmie a ostre jeżyny,
Nie uronią obłoki na nią dżdża i krzyny,
[.]
Nie rodząc przystojnego
Owocu żadnego.

9. *Piosnka trzynasta, Ezechijasza, onego świętego krola judskiego, gdy był chorobą śmiertelną skaran od Boga i jako potom ozdrowiał*. Inc. „Rzekłem ja, człek utrapiony, / W ostatnich dniach rozdzielony”, expl. „Zywota nam zstawać będzie, / Gdyżes Ty Pan możny wszędzie”.

J. Lubelczyk, *Psalterz [...]*, Kraków, M. Wirzbięta, 1558, 2°, k. ii₃ — ii_{4v}.

Część śpiewników podaje tekst w zgodzie z pierwodrukiem⁵⁸, inne wprowadzają znaczne korekty stylistyczne, szczególnie w ósmej i czternastej strofie⁵⁹. *Wirydarz* Schönflisiusa daje odrębną przeróbkę, mającą jednak wyraźne oparcie w wersji Lubelczyka (niektóre zwrotki pozostawia bez zmian, wprowadza też zupełnie nowe)⁶⁰.

10. *Piosnka a modlitwa do Pana Boga, aby On nas z łaski swej świętej zachować raczył powietrza morowego i każdej złej przygody*. Inc. „Ach, wszechmogący, dobrotliwy Panie, / Co na wszytek świat masz opanowanie”, expl. „Z tej nędze wwiędz nas do krolestwa Twego, / Wiecznie trwającego”.

J. Lubelczyk, *Psalterz [...]*, Kraków, M. Wirzbięta, 1558, 8°, k. 11v—11₂.

Pieśń tę umieszczano najczęściej w kancjonałowych cyklach „czasu powietrza morowego”, „czasu publicznych kaźni” lub „głodu”, gdzie znalazła zastosowanie zgodne z intencją autora⁶¹. Ciekawe świadectwo dynamicznej egzystencji dawnych tekstów w nowych opracowaniach ma-

⁵⁶ Poz. 8—10, 12, 13, 19, 22, 29, 33.

⁵⁷ Poz. 14, 15, 17, 20, 24, 26, 27, 31, 32, 34—38, 40—45.

⁵⁸ Poz. 8, 10, 13, 22, 33.

⁵⁹ Poz. 14, 15, 17—19, 24, 26, 27, 31, 32, 34, 36, 37, 39—42, 44, 45.

⁶⁰ Poz. 35.

⁶¹ Poz. 7, 8, 10, 13—15, 17—20, 22, 24, 26, 27, 29—37, 39—46.

my w przystosowaniu tej pieśni do potrzeb innego cyklu *de tempore* i uczynieniu z niej *Piosnki do Pana Boga o deszcz*⁶². Autor przeróbki pozostawił część tekstu Lubelczyka bez zmian (strofy 1, 2, 5), a dodatkami, jak ten np.: „Oddał precz suche i też zimne [lub: gorące] czasy, / Daj deszczu obfitość, ulży nędzy naszej” zamiast „Oddał precz od nas powietrze morowe, / A racz z łaski swej sprawić lata zdrowe”, zaspokoił zbcrową potrzebę takiej właśnie pieśni.

11. *Sic Deus dilexit mundum etc. Ewanjelija Jana świętego w III kapitule na piosnkę przetożona*. Inc. „Tak Pan Bog świat umiłowai, / Że dla niego nie litował”, expl. „Abychmy w niej stale trwali, / Zbawienie swe otrzymali”.

W: B. Groicki, *Pieśni duchowne [...]*, b.m., 1559, s. 105⁶³.

Wyżej omówiono pierwotną wersję 12-zwrotkową⁶⁴ oraz identyczny w tekście głównym, a rozszerzony o doksologię przekaz wariantowy⁶⁵.

12. *Modlitwa za Rzecz Pospolitą naszą i za Krola, z łacińskich wierszow przetożona*. Inc. „Racz, Panie Kryste, z miłosierdzia Twego / Być sprawcą Polski i Księstwa Litewskiego”, expl. „A potym z Tobą, nasz miły Panie, / Na wieki wieczne w niebie przebywanie”⁶⁶.

Jest to przekład hymnu Andrzeja Trzecieckiego *Oratio pro Republica et Rege* wydanego również w kancjonałce Seklucjana 1559 roku. Nie odnaleziono ówczesnych przedruków⁶⁷.

P s a l m y⁶⁸

1. *Psalm 1. Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum etc.* Inc. „Błogosławiony to człowiek, który w to ugodził, / Iże za radą ludzi złych tu nigdy nie chodził”, expl. „A złościcy marnie zginą na każdej swej drodze, / Bowiem nie mają ufania nigdy w Panu Bodze”; k. B — Bv⁶⁹.

2. *Psalm 3. Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me etc.* Inc. „Panie, jak ich wiele jest, którzy się zebrali / A ze złości, z uporu przeciw mnie powstałi”, expl. „Bowiem Ty możnie raczysz podnieść upadłego, / Który się wiernie podda pod moc Bostwa Twego”; k. B₂v — B₃⁷⁰.

W kancjonałach Kraińskiego⁷¹ psalm ten ma dodaną po ostatniej zwrotce doksologię o brzmieniu:

⁶² Poz. 41.

⁶³ Poz. 3. Kancjonał zaginiony, ślad istnienia pieśni — w opisie Chlebowskiego (*op. cit.*, s. 45).

⁶⁴ Poz. 6, 8, 10, 13—15, 17, 20, 22, 24, 27, 29, 31, 33, 34, 36, 40, 41, 43—46.

⁶⁵ Poz. 5, 9, 12, 19, 23, 26, 30, 32, 37, 42.

⁶⁶ Poz. 4.

⁶⁷ Nowsze przedruki w: Wiszniewski, *op. cit.*, t. 6, s. 503. — *Humanizm i reformacja w Polsce. Wybór źródeł*. Opracowali I. Chrzanowski, S. Kot. Lwów 1927, s. 195. — A. Trzeciecki, *Carmina. Wiersze łacińskie*. T. 1. Opracował J. Krókowski. Wrocław 1958, s. 620. BPP, B, 8.

⁶⁸ Wyimki tekstów oraz lokalizację psalmów oparto na edycji Lubelczykowego *Psalterza* u M. Wirzbięty z 1558 roku.

⁶⁹ Poz. 7. Nowszy przedruk w: Dobrzycki, *op. cit.*, s. 141.

⁷⁰ Poz. 5, 8—15, 17—19, 21—27, 29—37, 39—45.

⁷¹ Poz. 14, 15, 17, 24.

Bądź chwała i cześć od nas Bogu wszechmocnemu,
 Bogu Ojcu, Synu i Duchu świętemu,
 Jaka była z początku wspólnie od wieczności,
 Tak też niech będzie zawsze Jego wielmożności.

3. *Psalm 8. Domine, Dominus noster etc.* Inc. „Panie nasz, który jesteś nad wszemi Pany Pan, / Jako dziwne imię Twe masz po wszej ziemi sam”, expl. „Bo jest iście, jak na wszem nieznośnej możności, / A trwa na wieki wieczne zawždy w swej zacności”, k. B₆v — C⁷².

4. *Psalm 9. Confitebor tibi Domine etc.* Inc. „Wyznam, Panie, chwałę Twą z serca uprzejmego, / Opowiadając dziwne dary Bostwa Twego”, expl. „Niech znają narodowie krewkość ciała swego, / A niech wiedzą, żeś Ty jest Pan świata wszytkiego”; k. C — C₂⁷³.

5. *Psalm 12. Salvum me fac, Domine, quoniam defecit etc.* Inc. „O, moj wszechmocny Panie, raczże to sam sprawić, / W tym srogim zaburzeniu, racz mię już wybawić”, expl. „Racz małe stadko wiernych w łasce Twej zachować, / Jak mocny Pan, racz wiecznie nas sam opanować”⁷⁴.

Psalm ten, mający u Lubelczyka postać 6 strof 6-wersowych, w przedrukach przybrał kształt 9 strof 4-wersowych (co nie naruszyło tkanki utworu). Z ważniejszych odmian odnotować trzeba wzbogacenie tekstu w wydaniach Kraińskiego⁷⁵ o następującą doksologię:

Niechże będzie chwała Bogu wszechmocnemu,
 Synu jego miłemu i Duchu świętemu,
 Jakowa zawsze była społem od wieczności,
 I teraz niech będzie Jego wielmożności.

6. *Psalm 13. Usquequo, Domine, oblivisceris etc.* Inc. „Ach, jużesz tak do końca, wszechmocny Panie nasz, / Zapomnisz tu nas nędznych prawie na każdy czas”, expl. „Gdyż tak raczysz sprawować żywot moj bezpiecznie, / Raczże być błogosławion już na wieki wieczne”; k. C₄v — D⁷⁶.

7. *Psalm 23. Dominus regit me et nihil mihi deerit etc.* Inc. „Pan moj, który zawždy mnie sam rzędzić raczy, / Ten mie w niedostatku żadnym nie przebaczy”, expl. „Będę w krolestwie Twym już mieszkał bezpiecznie, / Co Ty sam racz sprawić mnie na wieki wieczne”; k. F₂v — F₄⁷⁷.

U różnych wydawców występują drobne zmiany stylistyczne, Kraiński ponadto dodaje strofę ujawniającą dogmatyczne poglądy edytora⁷⁸:

Bogu Ojcu, Synu i Duchu świętemu,
 Bogu w Trójcy świętej wiecznie jedynemu,
 Niechaj będzie chwała, która od wieczności
 Zawsze była dana Jego wielmożności.

Poza tym kancjonał toruński z r. 1611⁷⁹ wprowadził po każdej strofie

⁷² Poz. 8, 10, 13, 22, 29.

⁷³ Poz. 9, 12, 23.

⁷⁴ Poz. 8, 10, 13—15, 17, 22, 24, 29.

⁷⁵ Poz. 14, 15, 17, 24.

⁷⁶ Poz. 8, 10, 13, 22, 29, 33, 40.

⁷⁷ Poz. 7—10, 12—15, 17—19, 22—24, 26, 27, 29—42, 44, 45.

⁷⁸ Poz. 14, 15, 17, 24.

⁷⁹ Poz. 18.

rodzaj bezrymowej kody, konkretyzującej wizerunek Boga, np. „Ten pasterz wieczny”, „Pan, zbawiciel moj”, lub eksklamacyjnego „Ojcze, Boże moj”, „Wszechmocny Panie”.

8. *Psalm 24. Domini est terra et plenitudo eius etc.* Inc. „Pańska jest wszystko ziemia i jej osiadłości, / Wszytek ten okrąg świata w swojej szerokości”, expl. „Ten-ci ma być zwan krolew wszej chwały bezpiecznie, / Gdyż na ziemi, na niebie sam kroluje wiecznie”; k. F_{3v} — F₄⁸⁰.

9. *Psalm 37. Noli aemulari in malignantibus etc.* Inc. „Zaniechaj towarzystwa z ludźmi złościami, / A nie obcu z owymi nazbyt wszetecznymi”, expl. „Wieczne błogosławieństwo swe okaże na nie, / Gdyż oni zawždy mają w nim mocne ufanie”; k. K — K_{2v}⁸¹.

10. *Psalm 62. Nonne Deo subiecta est anima mea etc.* Inc. „Izali dusza moja słusznie Panu swemu / Nie ma być podrzucona w posłuszeństwo jemu”, expl. „A wedle spraw każdego oplaca prawdziwie, / Który w Bostwie od wiekow i na wieki żywie”; k. O₆ — P.

Część śpiewników zawiera tekst zgodny z pierwodrukiem 1558 roku⁸². Kancjonały Kraińskiego⁸³ dodają tradycyjnie strofę doksolologiczną:

Bogu Ojcu, Synowi i Duchowi świętemu,
Bogu w Trojcy świętej samemu jedynemu,
Niechże będzie chwała, która od wieczności
Zawsze była oddana Jego wielmożności.

i zmieniają brzmienie początkowego dystychu:

Izali duszo moja, słusznie Panu swemu
Nie masz być już poddana w posłuszeństwo jemu.

Niektóre kancjonały gdańskie⁸⁴ zamieszczają opracowanie wariantowe tekstu, zachowujące całkowicie zgodne z Lubelczykowymi strofy 5 i 7, pozostałe zaś podające w wersji zmienionej. Ingerencje są tak daleko idące, że zaciera się literacka własność tłumacza, a pozostaje jedynie wyraźny ślad oparcia się na jego parafrazie.

11. *Psalm 63. Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo etc.* Inc. „Boże, Boże Panie moj, od wstania mojego / Pragnie Cie dusza moja, jako Pana swego”, expl. „A złościami zatkana musi być paszczeka, / Bo tak zawždy bywało od wszystkiego wieku”; k. P — P_v⁸⁵.

12. *Psalm 64. Exaudi Deus orationem meam etc.* Inc. „Usłysz, moj miły Panie, nędzne prośby moje, / A niechaj wždy na tym znam miłosierdzie Twoje”, expl. „Iż sie w nim sprawiedliwy zawždy rozraduje, / A każdy go wyznawa, kto w sobie wstyd czuje”; k. P_v — P₂⁸⁶.

⁸⁰ Poz. 8—10, 12, 13, 19, 22, 23, 29, 33, 40, 43.

⁸¹ Poz. 2. Jest to osobne odbicie z r. 1558, prawdopodobnie M. Siebeneichera; trudno orzec, czy jest ono wcześniejsze, czy późniejsze od momentu druku całego foliału. Inna edycja, Ł. Andrysowica, pochodzi z ok. 1558 roku. Nowsze przedruki w: Wiszniewski, *op. cit.*, t. 6, s. 506—509. — Bazylik, *ed. cit.*, s. 55—56.

⁸² Poz. 8—15, 17, 19, 20, 22—24, 29, 33, 40, 43.

⁸³ Poz. 14, 15, 17, 24.

⁸⁴ Poz. 26, 31, 32, 37, 42.

⁸⁵ Poz. 8—13, 19, 22, 23, 26, 29, 30, 32, 33, 37, 40, 42, 43.

⁸⁶ Poz. 9, 12, 19, 23.

13. *Psalm 65. Te decet hymnus, Deus, in Sion etc.* Inc. „Tobie chwała, moj Panie, w nędznym duchu moim / Na wszem właśnie przystoi w poślubieniu swoim”, expl. „A też znając tę hojność do Ciebie wołają, / A Twoją wieczną chwałę na wszem wysławiają”; k. P₂v — P₃⁸⁷.

14. *Psalm 67. Deus misereatur nostri et benedicat etc.* Inc. „Błogosław nas, nasz Panie, z miłosierdzia Twego, / Oświeciwszy światłością oblicza swojego”, expl. „Ty nas błogosław Panie, a Twe święte imię / Niech po wszystkich narodach wielkim strachem słynie”; k. P₄ — P₄v⁸⁸.

Inspiracja opracowaniem Lubelczyka dosięgła wersje tego psalmu pomieszczone w ariańskich kancjonałach rakowskich⁸⁹ oraz w *Wirydarzu* Schönflisiusa⁹⁰. Zachowanie w obu wypadkach melodii z 1558 r. spowodowało konieczność utrzymania się „w rytmie” pierwowzoru, skąd może sugestywność podobieństwa. *Wirydarz*, przechowujący całe wersy parafrazy Lubelczyka, unowocześnił język przekładu, kancjonały rakowskie zaś zbudowały nową parafrazę na kanwie tekstu z r. 1558, pełniącego tu jakby rolę pośrednika między nową wartością literacką a biblijnym oryginałem.

Dla przykładu podać warto trzy realizacje pierwszej zwrotki.

Lubelczyk:

Błogosław nas, nasz Panie, z miłosierdzia Twego,
Oświeciwszy światłością oblicza swojego!
Abychmy tu na ziemi znali drogi Twoje,
Okaż nam to, przed ludzmi, miłosierdzie swoje.

Wersja rakowska:

Błogosław nam, nasz Panie, z miłosierdzia Twego,
Znak oblicza nad nami okaż wesołego,
Aby drogi Twe wszelkie znało pokolenie,
Aby znaczne było wszystkim Twe zbawienie.

Wersja Schönflisiusa:

Błogosław nam, nasz Panie, z miłosierdzia swego,
Oświeć serca mieszkanie z oblicza wdzięcznego!
Abyśmy tu na ziemi znali drogi Twoje,
Okaż nam tu przed ziemi, miłosierdzie swoje.

⁸⁷ Poz. 9, 12, 19, 23.

⁸⁸ Poz. 5, 7—15, 17—19, 22—24, 26, 27, 29—34, 36—45. Dawne przedruki tego psalmu jako utworu A. Trzecieckiego wskazał Bąk w edycji jego *Pism polskich* (s. 35), nowsze przedruki, jako utworu Trzecieckiego, w: A. Brückner, „*Wiersze zbieranej drużyny*”. „Biblioteka Warszawska” 1893, t. 4, s. 435—436. — T. Wierzbowski, *Trzy pieśni polskie z wieku XVI*. „Prace Filologiczne” t. 5 (1899), s. 106—107. — S. Dobrzycki, *Ze studiów nad Kochanowskim*. Poznań 1929, s. 25. — S. Bąk, *Andrzeja Trzecieckiego „Psalm 67”*. Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” t. 2 (1959), s. 191. — Trzeciecki, *Pisma polskie*, s. 172.

⁸⁹ Poz. 21, 25.

⁹⁰ Poz. 35.

15. *Psalm 75. Confitebimur tibi, Deus, confitebimur etc.* Inc. „Sprawować się Tobie będziem, a nikomu inemu / Oprocz Ciebie, Panu swemu a imieniowi Twemu”, expl. „Wzgardziwszy hardę myśl grzesznych z pokornymi zostawać, / A Twą chwałę bez przestanku aż na wieki rozślawiać”; k. R₃v — R₄⁹¹.

W niektórych przedrukach spotkać można innowację w zakończeniu psalmu, proponującą tekst:

Wzgardziwszy hardą myśl grzesznych zostaną z pokornymi,
A Tve imię bez przestania głosić będę z wiernymi.

16. *Psalm 79. Deus venerunt gentes in haereditatem etc.* Inc. „Panie Boże wszechmocny, toć srogą moc wzięli / Pogani, co w Tve święte dziedzictwo wtargnęli”, expl. „Przeto po wszech narodziech Ciebie wyznawamy, / A już na wieki wieczne Tobie cześć działamy”; k. S₂ — S₃⁹².

17. *Psalm 90. Domine, refugium factus es nobis etc.* Inc. „Panie, Tyś się zstał ucieczką nam nad wszystkie narody, / Bo nas sam zachować raczysz od każdej złej przygody”, expl. „Przyjmi, o wszechmocny Panie, nasze sprawy za wdzięczne, / Ktore sercem i rękami Tobie czynić chcem wiecznie”; k. T₆ — T₆v⁹³.

18. *Psalm 91. Qui habitat in adiutorio altissimi etc.* Inc. „Ten, który w wspomózeniu mieszka nawyższego, / A trwa zawždy w obronie Boga niebieskiego”, expl. „A okażę mu łaskę zbawienia mojego, / Z tej nędzy przywiodę go do krolestwa swego”; k. T₆v — U v⁹⁴.

19. *Psalm 112. Beatus vir, qui timet Dominum etc.* Inc. „Błogosławiony mąż, co się Pana boi, / A co w rozkazaniu jego cale stoi”, expl. „A jednak taka chuć tych grzeszników zaginie, / Bo ich wieczna pomsta na wieki nie minie”; k. Z₅ — Z₅v⁹⁵.

20. *Psalm 144. Benedictus Dominus, Deus meus, qui docet etc.* Inc. „Błogosławiony Pan Bog, co ręce me ćwiczy / Ku boju, a na wszem mi tu zwycięstwa życzy”, expl. „A ktoremu on sam jest Bog możny obrońca, / Zachowając je w łasce wieczne a bez końca”; k. ee₅ — ee₆⁹⁶.

21. *Psalm 149. Cantate Domino canticum novum etc.* Inc. „Nową piosnkę Panu wierni zaśpiewajcie, / A w zebraniu świętych Jemu chwałę dajcie”, expl. „Iż tak zwyciężyli sprzeciwnika swego, / Za możliwym ratunkiem Pana wszechmocnego”; k. ff₄ — ff₄v⁹⁷.

Znaczna część śpiewników przechowała wersję gruntownie przerebioną, pozostawiającą jednak w formie nie zmienionej wersy inicjalne, rozmaite większe fragmenty parafrazy Lubelczyka oraz „starą notę”⁹⁸.

22. *Psalm 150. Laudate Dominum in sanctis eius etc.* Inc. „Stateczną myślą chwalcie Pana w Jego świętych, / Chwalcie Go w utwierdzeniu mocy Jego wzię-

⁹¹ Poz. 8—10, 12, 13, 19, 22, 23, 26, 27, 29—33, 36, 37, 39—42, 44, 45.

⁹² Poz. 2. Jest to osobne odbicie z r. 1558, prawdopodobnie M. Siebeneichera; inne wydanie, Ł. Andrysowica, ok. 1558 roku. Przedruki — poz. 9, 12, 19, 23. Nowsze przedruki w: Wiszniewski, *op. cit.*, t. 6, s. 509—510. — Bazylik, *ed. cit.*, s. 55—56.

⁹³ Poz. 8—10, 12, 13, 19, 22, 23, 29, 33.

⁹⁴ Poz. 8, 10, 13, 22, 29, 33.

⁹⁵ Poz. 9, 12, 19, 23.

⁹⁶ Poz. 9, 12, 19, 23.

⁹⁷ Poz. 9, 12, 19, 23.

⁹⁸ Poz. 26, 30, 32, 33, 37, 40, 42.

tych”, expl. „A już wszyscy społecznie zeznają go Panem, / Który wiecznie króluje na wiek wiekom. Amen”; k. ff_{4v} — gg⁹⁹.

Z rejestru wyłączony został psalm 15 (*Domine, quis habitabit etc.* Inc. „Panie, któż w przybytku Twym już będzie przebywał / A na gorze Twej świętej wiecznie odpoczywał”, expl. „Na wieki wieczne nigdy poruszony nie będzie, / Owszem wieczne królestwo od Pana osiedzie”; k. D₂ — D_{2v}¹⁰⁰), nie mający wydawniczych ponowień zgodnych z tekstem pierwodruku. Opracowania tego psalmu łądząco podobne do Lubelczykowego zawarły kancjonały Sebastiana Sternackiego¹⁰¹. Dosłowne powtórzenie całych wersów lub ich części, bliźniaczy układ stroficzny (strofy 3-wersowe rymowane *aaa*, nieczęste u Lubelczyka), dowodnie wskazują, że autor późniejszej przeróbki posługiwał się edycją z 1558 roku.

Przykład tej psalmicznej parafrazy, jak i uprzednio wskazanych, mających oparcie w rozwiązaniach translacyjnych Lubelczyka, otwiera znacznie szerszą, nową perspektywę dociekań nad recepcją *Psalterza* z r. 1558, i to recepcją *sensu largo*. Dosłowne przedruki mogą być uznane za wyraz akceptacji stylu parafrazy Jakuba z Lublina. Redakcyjne poprawki i przekształcenia są z kolei jawnym wyrazem częściowej adaptacji stylistycznej. Trzeci, najciekawszy plan to reminiscencje z lektury jego *Psalterza*, niewątpliwe przejętki i nawiązania, lub przeciwnie — negacja wyrażona odrębnością rozwiązań, wpisanie polemiki ze „starymi i zwyczajnymi” wersjami w nowe wartości literackie. Rysujący się system napięć między diachronicznie uporządkowanymi polskimi parafrazami *Psalterza* (Wróbel — Rej — Lubelczyk — Kochanowski — Milejewski — Rybiński — Rysiński — Gawiński *etc.*) odsłania ewolucję i krystalizację stylu polskich parafraz psalmicznych. Wskazać rolę Lubelczyka w tym procesie — to zadanie wymagające odrębnego studium.

ANEKS

Wykaz kancjonałów XVI i XVII wieku zawierających pieśni i psalmy Jakuba Lubelczyka

1. *Kancjonał* tzw. puławski. Kraków 1545—1567. Zbiór luźnych pieśni wydanych u H. Wietora i Ł. Andrysowica.
2. *Kancjonał* tzw. zamojski. Kraków 1558—1561. Zbiór luźnych pieśni wydanych głównie u M. Siebeneichera.
3. Bartłomiej Groicki, *Pieśni duchowne [...]*. Kraków 1559. Według opisu B. Chlebowskiego (*Śpiewnik Bartłomieja Groickiego*. W zbiorze: *Z wieku Mikołaja Reja*. Warszawa 1905, s. 37—50).

⁹⁹ Poz. 9, 11, 12, 19.

¹⁰⁰ Nowszy przedruk w: Dobrzycki, „*Psalterz*” Kochanowskiego, s. 141—142.

¹⁰¹ Poz. 21, 25.

4. Jan Seklucjan, *Pieśni chrześcijańskie dawniejsze i nowe [...]*. Królewiec, J. Daubman, 1559.
5. [*Katechizm zborow ewangelickich litewskich*]. Nieśwież, Daniel z Łęczycy, nakł. M. Kawieczynskiego, 1563.
6. [*Katechizm i kancjonał*]. Królewiec, J. Daubman, ok. 1563. Bibl. Muzeum Śląskiego w Cieszynie, Mf BN 43270 (egz. zdefektowany).
7. *Cantional, albo Pieśni duchowne [...]*. Kraków, M. Wirzbięta, 1569.
8. [Piotr Artomiusz], *Cantional, albo Pieśni duchowne [...]*. Toruń, M. Nehring, 1587.
9. *Katechizm, albo Krotkie w jedno miejsce zebranie wiary [...] z modlitwami, psalmami i piosnkami [...]*. Wilno, J. Karcan, nakł. J. Abramowicza, 1594. Bibl. Jagiellońska, Cim. 0.901 (egz. zdefektowany).
10. Piotr Artomiusz, [*Kancjonał, to jest Pieśni chrześcijańskie [...]*. Toruń, A. Koteniusz, 1596]. Bibl. Narodowa w Warszawie, sygn. XVI 0.128 (egz. zdefektowany).
11. *Polski z Litewskim katechizm [...] z modlitwami, psalmami i piosnkami [...]*. Wilno, S. Wierzeyski, nakł. M. Pietkiewicza, 1598. Bibl. PAN w Gdańsku, sygn. Uph. 4980.
12. *Katechizm, albo Krotkie w jedno miejsce zebranie wiary [...] z modlitwami, psalmami i piosnkami [...]*. Wilno, J. Markowicz, nakł. J. Abramowicza, 1600. Bibl. Ossolineum, sygn. XVI. 0.267.
13. Piotr Artomiusz, [*Kancjonał, to jest Pieśni chrześcijańskie [...]*. Toruń, A. Koteniusz, nakł. K. Friesego, 1601]. Bibl. Narodowa w Warszawie, sygn. XVII. 3.4788 (egz. zdefektowany).
14. Krzysztof Kraiński, *Katechizm z naukami, z pieśniami i z modlitwami [...]. Kancjonał, albo Pieśni duchowne [...]*. [Raków], S. Sternacki, 1603. Bibl. Ossolineum, sygn. XVII. 6983; XVII. 6984.
15. [Krzysztof Kraiński], [*Katechizm...*]. *Kancjonał, albo Pieśni duchowne [...]*. B. m., 1604. Bibl. PAN w Kórniku, sygn. 13721.
16. *Pieśni postne starożytne [...]*. [Raków, S. Sternacki, po 1607, przed 1618]. Bibl. PAN w Kórniku, sygn. 12377.
17. [Krzysztof Kraiński], [*Katechizm...*]. *Kancjonał, albo Pieśni duchowne [...]*. Raków, S. Sternacki, 1609. Bibl. PAN w Kórniku, sygn. 13716.
18. *Cantional pieśni duchownych, hymnow i psalmow [...]*. Toruń, A. Ferber, 1611 (oprac. J. Turnowskiego).
19. [*Katechizm chrześcijański zborow Wielkiego Księstwa Litewskiego*]. *Trzecia część [...], w której są wszystkie psalmy [...]; Czwarta część [...], w której są pieśni z modlitwami [...]*. [Lubcz? 1618?] [Identyfikacja i datacja za I. Rostkowską]. Bibl. Jagiellońska, Cim. 0.1393 (egz. zdefektowany).
20. *Psalmy Dawidowe z hymnami. Pieśni duchowne [...]*. Gdańsk, A. Hünefeld, 1619. Bibl. PAN w Kórniku, sygn. 13719.
21. *Psalmy Dawidowe z Ewanjelią Pana Chrystusową zgodne. Do których są przyłączone pieśni pobożne [...]*. Raków, S. Sternacki, 1620.
22. Piotr Artomiusz, *Cantional, to jest Pieśni krześcijańskie z przydatkiem psalmow i piosneczek [...]*. [Toruń, A. Ferber], 1620.
23. *Katechizm, albo Krotkie zebranie wiary [...] z modlitwami, psalmami i pieśniami [...]*. Lubcz, P. B. Kmita, 1621.
24. Krzysztof Kraiński, *Katechizm z naukami, pieśniami i modlitwami [...]. Kancjonał, albo Pieśni duchowne [...]*. [Raków, S. Sternacki], 1624. Bibl. PAN w Kórniku, sygn. 12303; 1334.
25. *Psalmy niektore krola Dawida, proroka Bożego, z Ewanjelią Pana Chrystusową zgodne. Do których są przyłączone pieśni pobożne [...]*. [Raków], S. Sternacki, 1625.

26. *Kancjonal, to jest Księgi psalmow i pieśni duchownych [...] Gdańsk, A. Hünefeld, 1636 (oprac. J. Turnowskiego).*
27. *Cantional, to jest Pieśni krześcijańskie [...] z przydatkiem psalmow i piosneczek [...] Toruń, F. Schnellboltz, 1638.*
28. Stanisław Serafin Jagodyński, *Pieśni katolickie nowo reformowane [...] Kraków, [F. Cezary, 1638?]. Bibl. PAN w Kórniku, sygn. 11178.*
29. Piotr Artomiusz, *Cantional, to jest Pieśni krześcijańskie [...] z przydatkiem psalmow i piosneczek [...] Gdańsk, A. Hünefeld, 1640.*
30. *Kancjonal, to jest Księgi psalmow i pieśni duchownych [...] Gdańsk, A. Hünefeld, 1641.*
31. *Kancjonal, to jest Pieśni krześcijańskie [...] Gdańsk, A. Hünefeld, 1644.*
32. *Kancjonal, to jest Księgi psalmow, hymnow i pieśni duchownych [...] Gdańsk, A. Hünefeld, 1646 (oprac. J. Turnowskiego).*
33. [Piotr Artomiusz], *Kancjonal, to jest Pieśni chrześcijańskie [...] Przydane są pieśni i psalmy niektóre [...] Gdańsk, A. Hünefeld, 1646. Bibl. Uniwersytecka we Wrocławiu, sygn. 384899 (egz. zdefektowany).*
34. *Cantional, to jest Pieśni krześcijańskie [...] z przydatkiem psalmow i piosneczek [...] Toruń, M. Karnall, 1646.*
35. Andrzej Schönflisius, *Wirydarz duszny męski, w którym się zamyszkają modlitwy i pieśni nabożne [...] Lubcz, [J. Lange], 1648.*
36. *Cantional, to jest Pieśni krześcijańskie [...] Z przydatkiem psalmow i piosneczek [...] Toruń, M. Karnall, 1648.*
37. *Kancjonal, to jest Księgi psalmow i pieśni duchownych [...] Gdańsk, D. F. Rhete, nakł. Ch. Mansklappa, 1661.*
38. *Pieśni co przedniejsze z kancjonata wielkiego toruńskiego wybrane [...] Brzeg, K. Tschorn, 1670.*
39. *Kancjonal, to jest Pieśni chrześcijańskie [...] Przydane są pieśni wiele [...] Królewiec, P. Mense, 1671 (oprac. J. Maliny).*
40. *Doskonały kancjonal polski zawierający w sobie pieśni, hymny i psalmy krześcijańskie [...] Brzeg, K. Tschorn, 1673.*
41. *Kancjonal, to jest Pieśni chrześcijańskie [...] Przydane też są [...] pieśni i psalmy niektóre [...] Gdańsk, Sz. Reiniger, 1677 (oprac. J. Maliny).*
42. *Kancjonal, to jest Księgi psalmow i pieśni duchownych [...] Gdańsk, wdowa po J. F. Grefem, nakł. Ch. Mansklappa, 1684.*
43. *Ofiarnik krześcijański, to jest Książeczka modlitwy pospolite w sobie zawierająca [...] Nawet kancjonalik [...] przydany. Wrocław, J. Baumann, 1689.*
44. *Cancjonał, to jest Pieśni chrześcijańskie [...] Z przydatkiem pieśni i psalmow [...] Gdańsk, Sz. Reiniger, nakł. Ch. Dachawa, 1693.*
45. *Kancjonał, to jest Pieśni chrześcijańskie [...] Z przydatkiem psalmow i piosneczek [...] Toruń, J. Z. Stolle, nakł. S. Gentera, 1697.*
46. *Kancjonał kościelny międzyborski, albo Pieśni duchowne [...] Brzeg, G. Tramp, 1725 (oprac. J. G. Cretius). [Edycja identyczna z niedostępnym wydaniem 1682 roku].*